

**КОНЦЕПТЪТ МЪДРОСТ (*WEISHEIT*), ПРЕДСТАВЕН
ЧРЕЗ ЛЕКСИКАЛНАТА СИСТЕМА
НА НЕМСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Христина Вихрогонова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE CONCEPT *WISDOM (WEISHEIT)* PRESENTED BY THE
LEXICAL SYSTEM OF GERMAN AND BULGARIAN
LANGUAGES**

Hristina Vihrogonova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The subject of this article is the concept *wisdom*, which is discussed in the lexical system of both German and Bulgarian languages from the point of view of its etymology, as well as its conceptual, metaphorical and etymological aspect. The lexical content of the concept is presented by the theory of Lakoff and Johnson about the conceptual metaphor. The article draws basic conclusions about metaphors and associations with which the concept in both German and Bulgarian is contexts. A brief comparison between the concepts *reason* and *wisdom* is made.

Key words: concept, theory of conceptual metaphor, spatial metaphor, structural metaphor, ontological metaphor, figurativeness, etymology, phrasemes, idioms, paroemias, sustainable comparisons, reflection

Мъдростта е от онези човешки качества, които се свързват с натрупването на житейски опит през годините. Обикновено за мъдри се считат възрастните и уравновесени хора, които имат ясни възгледи за живота и умеят да запазят благоразумие и в трудни ситуации. Мъдрите се познават по техните думи, както и по начина, по който общуват с околните.

Древните са смятали, че човек, който осъзнава, че знае много, е мъдър човек. Днес бихме могли да допълним това съждение с твърдението, че човек, „който не само много знае, но и умее да анализира

познавателната си дейност“, е истински мъдър (виж Джалдети и др. 1992: 195). От гледна точка на психологията процесът на себепознание и самоусъвършенстване се свързва с рефлексията. И само този, който е овладял рефлексията, може да се нарече мъдър. Рефлексията е признак за умствена и социална зрелост и е присъща на интелигентната и развита личност, способна на трезва и безпристрастна самооценка. Тя е „особена насоченост на мисленето към себе си“, която „често води до изработването на нов познавателен метод и се осъществява в общуването с другите“ (пак там: 203).

Както отбелязва Анна Вежбицка, съществуват семантични и лексикални универсалии, „сочещи общата понятийна база, на която се основават човешкият език, мислене и култура“ (Вежбицка 2001: 20 – 21). Към универсалните семантични примитиви тя отнася глаголите *зная, искам, мисля, говоря, чувствам*. Мисленето като универсална човешка дейност стои в основата на разглеждания концепт. В тълковния речник на Langenscheidt са посочени следните две значения на лексемата *мъдрост* (Йеле 1993: 1105):

1. *nur Sg. großes Wissen und Klugheit, bes. aufgrund von langer Erfahrung* – големи знания и ум, придобити преди всичко въз основа на дълъг опит. Например:

göttliche Weisheit – божествена мъдрост,
die Weisheit des Alters – мъдрост, натрупана с годините,
das Buch der Weisheit/die Weisheit Salomons – Соломонова мъдрост;

2. *eine Aussage, die Weisheit enthält* – изказване, съдържащо мъдрост. Например:

eine alte chinesische Weisheit – стара китайска поговорка,
das Buch enthält viele Weisheiten – книгата съдържа много мъдри мисли.

Можем да посочим следните синоними на лексемата *мъдрост*, които се отнасят към всяко от двете значения (www.duden.de):

1. *Abgeklärtheit, Klugheit, Lebenserfahrung, Lebensklugheit, Lebensweisheit, Reife* – яснота, интелигентност, ум, благоразумие, жизнен опит, зрялост;

2. *Ausspruch, Erkenntnis, Lebensweisheit, Lehre, Sprichwort, Spruch[weisheit], weiser Rat; Aphorismus* – сентенция, прозрение, жизнен опит, учение, пословица, поговорка, мъдър съвет.

Етимологията на думата се свързва с прилагателното *weise* ‘wissend, lebenserfahren, klug’, което означава ‘знаещ, опитен, умен’ (виж Мюлер: 2001).

В електронния вариант на многотомния Речник на българския език намираме следните значения на думата *мъдрост*:

мъдрост, -тѝ, мн. -и, ж. 1. Само ед. Качество на мъдър. 2. Само ед. Дълбоко и вярно познание, натрупани знания, система от възгледи и представи за света, извлечени от практиката на живота. 3. Мъдър израз, мъдра мисъл.

Ще цитираме една мисъл, използвана като пример за първото значение на *мъдрост*: „Ум е качество, което се унаследява от родителите и после се развива с упорит труд, а мъдростта е качество, което се придобива чрез богат житейски опит“. В този смисъл мъдростта не е свързана непременно с образоваността, тя може да се придобие. Значенията на прилагателното *мъдър*, представени в Българския етимологичен речник (2012), са следните: ‘умен, опитен; благоразумен; кротък, тих’. Последното от тях би могло да се свърже с идеите на християнската религия, според която мъдрият трябва да бъде смирен и кротък.

Мъдростта се свързва с благоразумието, съобразителността и спокойното вземане на решения. Тя е природна интелигентност, която не се изучава, а се придобива от житейския опит. Мъдростта не е свързана и с възрастта, тъй като и младите придобиват житейски опит, както се твърди в поговорката *Не питай старило, а папило*.

В немския език се срещат следните словосъчетания с лексемата *мъдрост*: *einfache, alte, unendliche, fernöstliche, chinesische, uralte Weisheit*. Те могат да бъдат преведени на български с лексемите: *обикновена, стара, безкрайна, източна, китайска, прастара (мъдрост)*. Други примери са: *eine platte, abgeschmackte, abgestandene, banale Weisheit* – *плоска, плитка, банална мъдрост*.

Не е трудно да се открие метафоричността в изразите с лексемата *Weisheit*. Ние ще отнесем тези изрази към един от трите вида метафори, предложени от Лейкоф и Джонсън в тяхната книга „*Metaphors We Live By*“, издадена през 1980 г. (тук цитираме по руския превод на монографията от 2004 г.). Така например словосъчетанието *източна* или *китайска мъдрост* можем да отнесем към **ориентационните метафори**, тъй като мъдростта е позиционирана на Изток. Тази метафоричност бихме могли да търсим в библейския израз *die Weisen aus dem Morgenland* – *тримата мъдреци/вълхви от Изтока*.

Мъдростта има възраст, тя може да бъде стара или прастара, тоест тя може да бъде времево измерима. Тя винаги предава опита на поколенията и затова се натрупва с времето. Други примери, в които мъдростта е ориентирана във времето и пространството, са: *безкрайна мъдрост, плоска мъдрост* или *плитка мъдрост*. Тъй като мъдростта се

свързва с ума, можем да разгледаме и **ориентационните метафори**, свързани с качеството *умен* (виж Вихрогонова 2018: 118 – 129).

Примери за ориентационни метафори в немски: *hinterher ist man klüger; wenn man vom Rathaus kommt, ist man klüger* – с времето човек поумнява. Същото значение има поговорката *Durch Schaden wird man klug* – *Не питай старило, а патило*. По отношение на времевите представи на човека по-умен е този, който вече се е „опарил“. Тези примери посочват, че мъдростта не се свързва винаги със старостта, а по-скоро с опита.

Примери в български: *Умът му е в краката/акълът му е в краката* – *постъпвам глупаво, неразумно*. Обикновено прототипичната представа за ума е, че той е разположен в главата, например: *Умът ми не е в главата/умът ми не е на място*, както и фразеологизмът с иронична употреба: *умен в краката – много глупав*.

Следващите си разсъждения можем да отнесем към **структурните метафори** по примера *‘идеите са храна’*. Както отбелязва Ю. Чакърва (Чакърва 2016: 120), общото на идеите с храната е, че можем да ги преглътнем и да ги смелим, също така те ни дават жизнени сили. Тя посочва също, че този вид метафора възниква въз основа на други базови метафори като *метафората за канала на предаване на информация идеите са обекти*, които можем да получим отвън, както и метафората *умът е вместилище*, тъй като в него, както и в тялото, може да бъде въведена субстанция. В тази връзка се получава комплексната метафора *идеите са обекти, които влизат в ума* (пак там). Сравнението тук се постига чрез аналогията на храната, която влиза в тялото подобно на идеите. Ще приведем примери от немския и българския език, които илюстрират казаното:

Er tut, als hätte er die Weisheit mit Löffeln gefressen (= dünkt sich sehr klug) – ‘той се държи така, сякаш е сърбал мъдрост с лъжица’. В този пример разглежданото качество е иронизирано. В българския език срещаме фразеологизма *‘наливам знания с фуния’*. Тук знанията са представени също като някакъв вид субстанция, а иронията се постига чрез невъзможността да се получи знание, без да има необходимите предпоставки за това.

От индогерманския корен **uid* (виждам, забелязвам, откривам) са се развили лексемите *wissen/зная, weise/мъдър, Weisheit/мъдрост, Witz/виц* и др. В своя фразеологичен речник Мюлер посочва, че тук се касае за „прастара метафорика, в която знанието и познанието са били изразявани с понятия от визуалното възприятие“ (Мюлер 2001: 658). Той привежда пример с израза *jmdm. geht ein Licht auf* – *отва-*

рят му се очите, някой разбира нещо. В тази връзка светлината (das Licht) се свързва с познанието на света и нещата, самопознанието, знанията за живота и т.н. Авторът посочва също така, че често съществува разлика между мъдростта, натрупана чрез жизнения опит на човека, и „изкуствената мъдрост“, придобита чрез съзнателно положени усилия (пак там). Пример за това е немският фразеологизъм *die weise Frau* (букв. *мъдра жена*), който замества лексемата *акушерка*. Акушерката може да не е интелигентна и умна, но е достатъчно мъдра. Тя е събрала знанието си от предишните поколения и затова нейната мъдрост е натрупана с опита.

Според Мюлер въпреки високата етична и морална стойност на концепта още през XVII век започва да се развива ироничното значение на изразите с лексемата *мъдрост*, в които тя се възприема като обичайна „духовна храна“ (*Geistesnahrung*), която може да се яде с лъжица или пък да се налее с фуния (срв. *наливам му знание с фуния*). Той посочва също така, че в разговорната реч изразите, свързани с мъдростта, се употребяват почти изключително в ироничен смисъл или пък се заместват с изрази, свързани с концепта *разум* като например лексемата *Klugheit* (*ум*). Значението на израза *jmdm. weismachen* – ‘зальгвам’ е било ‘информирам, осведомявам нкг.’, но впоследствие се е развило като иронично – ‘заблуждавам’.

По подобен начин се е развил изразът *naseweis/eine weise Nase haben*, букв. ‘*имам мъдър нос*’, който е придобил иронично значение ‘смятам се за много мъдър’. Този израз произлиза от жаргона на ловците, които са имали предвид остроото обоняние на ловните кучета (виж Мюлер 2001).

Други изрази с лексемата *Weisheit*, които нямат точни съответствия в български и потвърждават твърдението на Мюлер за ироничната употреба на лексемата, са:

Die Weisheit auf der Gasse – ‘улична, изтъркана мъдрост’; *die Weisheit des grünen Tisches* – ‘бюрократична мъдрост’. Тук можем да прибавим и споменатите вече изрази *er hat die Weisheit mit Löffeln gefressen* – ‘ял е мъдрост с лъжици’ – *дава си вид на много учен*, както и *Er hat die Weisheit in Erbpacht gepachtet* – ‘притежава мъдрост по наследство’. Друг пример за ирония е: *Er war mit seiner Weisheit am Ende* (разг.) – ‘беше на края на своята мъдрост, изпадна в недоумение’.

Интересни идиоми, в които мъдростта и умът се иронизират, съдържат лексеми с изненадваща образност (виж Вапорджиев 1993): *das Gras wachsen hören* – ‘чувам как расте тревата’; *die Flöhe husten hören* – ‘чувам как кашлят бълхите’, *die Spinnen weben hören* –

‘чувам как тъкат паяците’. Всички те имат значение ‘смятам се за много умен, смятам, че знам всичко’.

В българския език често иронизираме, използвайки изрази с лексемата *умник*, например: *той е голям умник/ама че умник*. Но се откриват и паремии, в които и мъдростта се иронизира: *Луди направили, мъдри развалили/Да те е страх от мъдрия, а не от лудия*, или фразеологичните словосъчетания: *банална мъдрост, какво се мъдриш* със значение ‘*какво чакаш*’.

В речника на Мюлер намираме двете значения на израза *den Stein der Weisen suchen/finden* – *търся философския камък*, букв. ‘*търся камъка на мъдреците*’, който има две значения: 1. Търся решение на проблема; 2. Търся нещо напразно (опитвам се да открия нещо несъществуващо. Тази метафора Мюлер обяснява с прастарата представа на хората за лечебната сила на определени камъни. Тя се корени в средновековните убеждения на алхимиците, че определен камък, наречен *lapis philosophorum* (философски камък), е в състояние да превърне всеки метал в злато или сребро (виж Мюлер 2001: 578). Тези примери можем да отнесем към **структурните метафори** по примера **мъдростта е ценен предмет**.

Други примери, в които *мъдростта е предмет*, са следните: *seine Weisheit für sich behalten* – ‘запазвам мъдрите съвети за себе си, не се намесвам. В българския можем да посочим фразеологизма *запазвам мнението за себе си*, който можем да отнесем към горепосочената структурна метафора. Друг пример в немски е: *meinen, die Weisheit für sich gepachtet zu haben* – ‘смята, че има монопол над мъдростта’.

Друг вид структурна метафора, която можем да открием в разглеждания концепт, е метафората *мъдростта е светлина*. Най-ярък пример за този вид метафора е поговорката *Утрото е по-мъдро от вечерта*. Тук мъдростта метафорично се свързва с началото на новия ден. Немските съответствия на тази поговорка са две: *Guter Rat kommt über Nacht*, както и поговорката: *Das Kissen um Rat fragen*. Друг пример от литературата е: *Хубавото лице на монаха светеше от щастлива и сърдечна усмивка и в кротките му очи грееше доброта и мъдрост*.

В немския откриваме следните примери: *ein heller Kopf sein* – букв. ‘*светла глава съм*’; *Licht in eine dunkle Sache bringen* – ‘*вносям светлина*’; *jmdm. geht ein Licht auf* – ‘*светна ми лампичката*’. В българския срещаме разговорните изрази *светна ми, проясни ми се*. В тези фраземи не присъства лексемата *мъдрост*, но те са свързани по смисъл с нея.

В български откриваме следните примери за структурна метафора от типа *идеите са режещи инструменти* (виж Чакърлова 2016: 115): *сече ми пипето/акълът; проникателна мисъл; остър ум; проникателен ум*. Умът е остър или пронизващ предмет в устойчивото сравнение: *умът ми реже като бръснач/акълът ми реже като бръснач*. В немски откриваме следните примери: *ein scharfer Verstand* – ‘остър ум’; *den Verstand schärfen* – ‘изострям ума си’.

Най-ярък пример за **онтологична метафора** е **метафората за вместилището**. Ние ще приведем като примери за онтологичната метафора *човекът и неговите органи са вместилища*. Мъдростта и умът са съсредоточени в главата на човека и в този смисъл главата представлява вместилище на ума и мъдростта, например в разговорните фразеологизми: *viel Grips im Kopf haben; etwas auf dem Kasten haben* – *имам мозък в главата си; etw. im Kopf behalten (ugs.)* – *запомням, запаметявам; den Kopf voll haben* – *главата ми е пълна (с информация); etw. im Kopf haben (ugs.)* – *знам наизуст нещо*. В българския ще посочим следните примери: *Не побирам в ума си (разг.); набивам си нещо в главата; изпълнен с мъдрост* (виж Вихрогонова 2018: 124).

Като авторска метафора ще определим израза *der Weisheit letzter Schluss sein* – ‘най-умното и уместно (решение)’, която представлява цитат от пето действие на втора част от произведението на Гьоте „Фауст“.

Мъдростта се свързва с имената на известни мъдри хора, например: *Salomonische Weisheit* – ‘Соломонова мъдрост’, както и с фразеологизма *ein salomonisches Urteil* – ‘Соломонова присъда’, като синоним на ‘справедливо решение’.

Като най-ярък синоним на лексемата *Weisheit* можем да посочим лексемата *Klugheit* – ‘ум’, както и свързаните с нея лексеми *Abgeklärtheit, Klugheit, Lebenserfahrung, Lebensklugheit, Lebensweisheit, Reife*. Метафоричността в езика можем да открием и чрез следните изрази, съдържащи изброените лексеми (виж Вихрогонова 2018: 118 – 129): *der Klügere gibt nach* – ‘по-умният отстъпва’; *hinterher ist man klüger* – ‘нарен каша духа’. Във фразеологизма *das Ei /Kücken will klüger sein als die Henne* – ‘пилето мисли, че е по-умно от кокошката’, може да се говори за метафоричност, в която абстрактното понятие е представено чрез сравнение с анималистичен компонент.

В израза *Der kluge Mann baut vor* – ‘добре е човек да се подсигури от рано’, се касае за цитат от Шилеровото произведение „Вил-

хелм Тел“. В български има поговорка, която отговаря приблизително на това значение: *На каквото си постелеш, на това ще легнеш*.

Някои от устойчивите сравнения в съвременния български език с първи компонент мъдър са: *мъдър като бог, мъдър като бухал, мъдър като грък, мъдър като древен китайски мислител, мъдър като змия, мъдър като Конфуций, мъдър като столетник, мъдър като Соломон, мъдър като философ* (виж Янев 2013: 186 – 187). В образния компонент на концепта *мъдър* присъства совата като птица на мъдростта, змията като мъдро животно от митологията, гърците, известни със своята мъдрост, исторически личности, както и лексемите *философ* и *столетник*, тъй като мъдростта традиционно се свързва с придобития житейски опит и натрупано знание. В немските примери срещаме фразеологизма *Salomonische Weisheit*, а совата присъства в идиоматичния израз *Eulen nach Athen tragen* – ‘нося сови в Атина’. Той обаче не се свързва с мъдростта, а означава ‘върша безполезна работа’ и отговаря на българския идиом *нося вода в морето* (виж Вапорджиев: 1993: 64). Мъдростта се свързва с имената на богините от митологията *Атина Палада* и *Минерва*: *Vor dem Hohen Haus wacht die Göttin der Weisheit, namens Pallas Athene*.

Minerva ist die Göttin der Weisheit, aber auch des Krieges (www.dwds.de).

Мъдростта е по-висша от разума, тъй като е плод на жизнен опит, и както се казва в една китайска поговорка, тя задава параметри на ума: *Wissen sollte man durch Weisheit ersetzen, dadurch wird Sorge schwinden. Alles nur mit dem Verstand zu erfassen wollen, wird Weisheit vertreiben* („Знанието трябва да се замени с мъдрост, по този начин ще намалее стремежът на човека да обяснява всичко единствено чрез разума“). Мъдростта се свързва поначало с натрупан жизнен опит. Така например зъбите, които никнат по-късно, се наричат мъдреци, в немски се открива същата метафоричност в лексемата *Weisheitszahn*. Мъдрият е предвидлив и благоразумен, затова в немския език има израз *in weiser Vorassicht* – букв. ‘с мъдра предвидливост, предвидливо’.

Ако обобщим какво се съдържа в мъдростта, можем да кажем следното:

- Мъдростта е натрупан опит, тя не се свързва с образоваността, а по-скоро с натрупания житейски опит;
- Мъдростта, както и умът, се свързва с предвидливостта, хладния разсъдък и самообладанието;
- Мъдростта е предвидливост;

- Мъдростта и в двата езика се иронизира, повече примери се откриват в немския, в българския ироничните фразеологизми съдържат лексемата *умен*;
- Образния аспект на концепта *мъдрост* можем да открием в лексемите *сова, змия, философ, Соломон, Атина Палада, Минерва*;
- Асоциациите, които се правят с мъдростта в двата езика, се различават по своята образност, но има и аналогични сравнения;
- В етимологията на лексемата *мъдър* в немския език не откриваме връзка с християнските идеи, както е в етимологията на българската лексема в значение `кротък, смирен`.

ЛИТЕРАТУРА

- Вапорджиев, Мичри 1993:** Вапорджиев, В., Мичри, Е. *Речник на немските идиоми*. [Vapordzhiev, V., Michri, E. Rechnik na nemskite idiomi.] София: Наука и изкуство, 1993.
- Вежбицка 2001:** Вежбицкая, А. *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. [Vezhbitskaya, A. Sopostavlenie kultur cherez posredstvo leksiki i pragmatiki.] Москва: Языки славянской культуры, 2001.
- Вихрогонова 2018:** Вихрогонова, Хр. Концептът Разум/Vernunft в немската и българската езикова картина на света. [Vihrogonova, Hr. Kontseptat Razum/Vernunft v nemskata i balgarskata ezikova kartina na sveta.] // *Българска реч*. 2018, № 1, 118 – 129.
- Джалдети и др. 1992:** Джалдети, А., Василев, В., Стаматов, Р. *Психология*. [Dzhaldeti, A., Vasilev, V., Stamatov, R. Psihologiya.] София: Просвета, 1992.
- Йеле 1993:** Jehle, G. u.a. *Langenscheidts Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache*. München: Langenscheidt, 1993.
- Лейкоф, Джонсън 2004:** Лакофф, Дж., Джонсон, М. *Метафоры, которыми мы живем*. Пер. с англ. Москва, Едиторал, 2004.
- Мюлер 2001:** Müller, K. *Lexikon der Redensarten*. Gütersloh/ München: Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 2001.
- Чакърова 2016:** Чакърова, Ю. *Ракурси на когнитивната лингвистика*. [Chakarova, J. Rakursi na kognitivnata lingvistika]. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2016.
- Янев 2013:** Янев, Б. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език*. [Yanev, B. Obraznite

sravneniya s antropotsentrichen harakter v balgarskiya i angliyskiya ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ

БЕР 2012: Български етимологичен речник. [Balgarski etimologichen rechnik.] 2012 <<http://www.ibl.bas.bg/lib/ber>> (06.12.2018).

РБЕ 1998: Речник на българския език. [Rechnik na balgarskiya ezik.] 1998 <<http://www.ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/мъдрост>> (06.12.2018).

Duden 2010: Duden. Universalwörterbuch 2010 < [http://www.duden.de/rechtschreibung/ Weisheit](http://www.duden.de/rechtschreibung/Weisheit)> (06.12.2018).

DWDS 1977: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. 1977 < <http://www.dwds.de/wb/Weisheit>> (06.12.2019).